

Aldona Podolska-Meducka

W cieniu Blocha i Kronenberga

Reformy wewnętrzne imperium rosyjskiego związane z wstąpieniem na tron cara Aleksandra II (panującego w latach 1855 – 1881) umożliwiły pojawienie się w zaborze rosyjskim prywatnej bankowości.

Po upadku banków okresu stanisławowskiego na pierwsze miejsce w hierarchii działaczy handlowo-finansowych wysunęli się tzw. liweranci, zajmujący się dostawami dla wojska. Szczyt ich kariery przypadł na wojenne lata 1805 – 1813. Obracając milionami, kredytowali dostawy żywności i furazu oraz umundurowania i wyposażenia dla intendentur wojskowych. Po okresie napoleońskim krąg liwerantów się zawęził. Wysunęli się przed nich tzw. entrepreneurzy, czyli dzierżawcy różnych dochodów rządowych (podatków, monopoli itp.). Ściągali oni należności na własne ryzyko, uprzednio wpłacając ryczałt do państwowego skarbu. Te często wielomilionowe interesy przyciągnęły nie tylko dotychczasowych liwerantów, ale przede wszystkim właścicieli prywatnych kantorów bankowych i wexlarskich. Z tych przedsiębiorczych jednostek wyrosła nowa generacja finansjery.

ODWILŻ IMPULSEM

Najbardziej rozwinięte domy bankowe udzielające kredytu krótkoterminowego funkcjonowały na terenie Warszawy. Przed powstaniem listopadowym istniało 18 takich domów,

z których 12 dysponowało kapitałem powyżej 1 mln zł. Do najważniejszych zaliczały się banki Jakuba Epsteina, Samuela Antoniego Fraenkla, Leona Goldstanda (współwłaściciela banku Fraenkla), Samuela Eleazara Kronenberga i Piotra Steinkellera. To pokolenie warszawskich bankierów dało początek wielkim bankierskim rodom warszawskim, wśród których pierwsze skrzypce grali Kronenbergowie (syn Samuela Eleazara Leopold Stanisław i jego synowie: Stanisław Leopold i Leopold Julian), Epsteiniowie (synowie Jakuba: Józef, Adam, Jan i Herman, oraz syn Hermana Mieczysław) i Goldstandowie (syn Leona Aleksander). Dołączyli do nich także Natansonowie – twórca rodzinnej fortuny Samuel i jego synowie: Henryk, Ignacy, Adam, Jakub i Józef, oraz wnuk Kazimierz (syn Henryka).

Jakub Epstein na portrecie ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego

W miarę rozwoju przemysłu i handlu w Królestwie Polskim stopniowo malał udział w obrotach mniejszych, prywatnych domów bankowych i kantorów. Działalność kredytową przejmowały powstające banki, które mogły liczyć na wysokie obroty. W pierwszej połowie XIX wieku władze rosyjskie nie godziły się na powstawanie prywatnej bankowości komercyjnej w postaci spółek akcyjnych, które mogłyby kredytować życie gospodarze. Stało się to możliwe dopiero w okresie

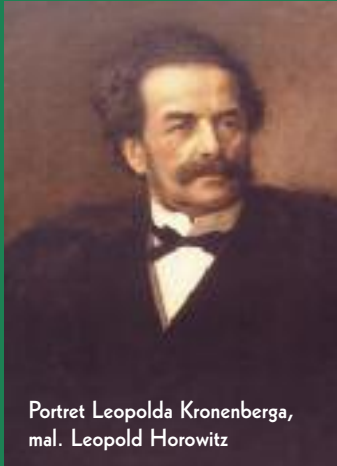
odwilży posewastopolskiej, po klęsce wojsk rosyjskich w wojnie krymskiej (toczyła się w latach 1853 – 1856). Zmiana kursu polityki wewnętrznej związana z wstąpieniem na tron cara Aleksandra II przyniosła Rosji reformy. Nowe prawo bankowe z 1860 roku zezwoliło na zakładanie bankowych spółek akcyjnych, ale poddało ich funkcyj-

nowanie ostrym rygorom. Nadzór nad bankami akcyjnymi sprawowało Ministerstwo Finansów, które udzielało koncesji na ich powstanie. Nie wolno było łączyć działalności w dziedzinie kredytu krótkoterminowego z kredytem hipotecznym czy działalnością założycielską.

BANK HANDLOWY W WARSZAWIE

Pierwszym bankiem akcyjnym powstałym w Królestwie Polskim był Bank Handlowy w Warszawie. Został założony w 1870 roku z kapitałem 6 mln rubli, następnie powiększonym i doprowadzonym na przełomie XIX i XX wieku do 12 mln. Już w drugim roku istnienia obroty banku osiągnęły 274 mln rubli. Z inicjatywą jego założenia wyszedł Leopold Kronenberg, jeden z największych finansistów i działaczy gospodarczych w Królestwie Polskim. Podstawą ogromnej fortuny, która umożliwiła mu podejmowanie różnych przedsięwzięć gospodarczych, była dzierżawa monopolu tabacznego. W 1847 roku, do spółki z Matiasem Rosenem, założył własny dom bankowy. Zaangażował się także w przemysł cukrowniczy, budując cukrownie i stając na czele pierwszej przemysłowej spółki akcyjnej – Warszawskiego Towarzystwa Fabryk Cukru. Na początku lat sześćdziesiątych wybudował w Warszawie fabrykę wyrobów tytoniowych. Szczególnym zainteresowaniem finansisty cieszyło się kolejnictwo. Wybudował Kolej Warszawsko-Terespolską i Nadwiślańską. W 1869 roku objął Zarząd Towarzystwa Akcyjnego Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej i Kolei Warszawsko-Bydgoskiej. Po długich staraniach otrzymał w 1870 roku dzierżawę kopalń węgla w Zagłębiu Dąbrowskim i zainicjował utworzenie Warszawskiego Towarzystwa Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych. Pełnił wiele funkcji w różnych organizacjach społecznych i gospodarczych. Był współzałożycielem Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Warszawskich, Warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń od Ognia i Szkoły Handlowej swojego imienia.

Wśród założycieli Banku Handlowego znalazł się także najpoważniejszy konkurent Kronenberga w różnych przedsięwzięciach gospodarczych Jan Gotlieb Bloch, nazywany królem polskich kolei. Był finansistą, przemysłowcem i ekonomistą, budowniczym i prezesem towarzystw kolejowych, założycielem cukrowni, współorganizatorem przemysłu i handlu drzew-

Portret Leopolda Kronenberga, mal. Leopold Horowitz

BANKIER Z AMBICJAMI

Leopold Kronenberg urodził się w 1812 roku w zamożnej rodzinie żydowskiego finansisty Samuela Eleazara; sam w wieku 32 lat przeszedł z wyznania mojżeszowego na protestantyzm. Bank Handlowy nie był jego pierwszym przedsięwzięciem tego typu – już w 1851 roku założył własny dom bankowy o bezpretensjonalnej nazwie... Leopold Kronenberg, kredytujący głównie przemysł. Prócz działalności *stricto* finansowej Kronenberg nigdy nie porzucił dziedziny, która stała się źródłem jego fortuny: przetwórstwa tytoniu. Jego założona w 1860 roku w Warszawie fabryka dawała zatrudnienie 700 robotnikom. Interesował się rolnictwem i opowiadał za nowoczesnymi w nim rozwiązaniami, m.in. za oczyszczaniem chłopów. Włączył się też w życie polityczne i stał liderem Białych, ugrupowania przedkładającego pracę organiczną nad zrywami narodowyzwoleńcze; po powstaniu styczniowym wycofał się jednak z tej dziedziny aktywności. Trzy lata przed śmiercią zdążył założyć Szkołę Handlową w Warszawie. Zmarł w 1878 roku w Nicei. **M.C.**

nego, właścicielem tartaków i wytwórni podkładów kolejowych. Miał udziały w wielu przedsiębiorstwach hutniczych i metalowych oraz własny dom bankowy (założony w 1863 roku). W latach 1879 – 1902 pełnił funkcję prezesa Komitetu Giełdowego Warszawskiej Giełdy.

Utworzenie Banku Handlowego, którego pierwszym prezesem został Józef Zamoyski, oznaczało wprowadzenie polskiego kapitału na teren Rosji. Jednocześnie bowiem z powstaniem centrali w Warszawie utworzono jego oddział w Petersburgu. Instytucja ta prowadziła przede wszystkim operacje typowo bankowe, takie jak prowadzenie rachunków bieżących oraz przyjmowanie sum pieniężnych na lokaty terminowe i bezterminowe,

Akcja na 250 rubli wyemitowana przez Bank Handlowy w Łodzi

Fot. dzięki uprzejmości Stowarzyszenia Kolekcjonerów Historycznych Papierów Wartościowych / www.historycznypapiery.pl

PAN NA KOLEI

Jan Gotlieb Bloch urodził się w 1836 roku w rodzinie żydowskiej i, podobnie jak Kronenberg, porzucił wiarę ojca na rzecz protestantyzmu. Start miał jednak trudniejszy: Bloch senior miał w Radomiu niewielką farbiarnię. Jan Gotlieb był więc w większej mierze typem dziewiętnastowiecznego *self-made mana*, który doszedł do majątku przede wszystkim własną pracą – najpierw w młynie parowym w Petersburgu, później prowadząc roboty budowlane przy linii Kolei Warszawsko-Petersburskiej. Świadom braków w obyciu i wykształceniu, wyjechał też na jakiś czas do Niemiec. Po powrocie do kraju ożenił się z Emilią z domu Kronenberg (zbieżność nazwisk nieprzypadkowa – jego teść był bratem Leopolda), katoliczką, dla której ponownie zmienił wiarę, i osiedlił się z nią w Warszawie. Prócz przemysłu kolejowego inwestował także w wiele innych gałęzi gospodarki (m.in. w piekarnictwo i cukiernictwo). Zmarł w 1902 roku. Jego jedyny syn Henryk nie wdał się w obrotowego ojca i poprzestał na zarządzaniu rodzinnym majątkiem Łęczna.

M.C.

udzielanie pożyczek i otwieranie rachunków kredytowych (na termin nie dłuższy niż dziewięć miesięcy i pod zastaw papierów państwowych, akcji i obligacji towarzystw przemysłowych i kredytowych, kruszców szlacheckich, towarów) czy przyjmowanie w depozyt papierów wartościowych.

Bank Handlowy rozwijał się bardzo szybko, zarówno w Warszawie i Petersburgu, jak i na prowincji. Na przełomie XIX i XX wieku jego oddziały terenowe działały w Łodzi, Sosnowcu, Częstochowie, Lublinie i Kaliszu. Rozmiary operacji handlowo-kredytowych uczyniły

zeń najpoważniejszą instytucję bankową w całym Królestwie Polskim. Bank Handlowy angażował się także w finansowanie kolejnictwa i zakładów przemysłowych w Królestwie Polskim i Rosji.

KONKURENCJA NIE ŚPI

Na drugim miejscu, jeśli chodzi o wielkość przeprowadzanych operacji, ulokował się Bank Dyskontowy Warszawski. Powstał w 1871 roku z kapitałem 2 mln rubli, który w końcu XIX wieku wzrósł do 4 mln, oraz 2 mln kapitału rezerwowego. Po dwóch latach

działalności jego obroty wynosiły 193 mln rubli, a w 1900 roku – 1102 mln rubli. Bank powstał z inicjatywy Epsteinów, jednej z najbogatszych rodzin burżuazyjnych w Królestwie Polskim, która konkurowała z Leopoldem Kronenbergiem. Pierwszym prezesem został Mieczysław Epstein. Zakres działalności Banku Dyskontowego Warszawskiego był taki sam jak Banku Handlowego, ten pierwszy koncentrował się jednak na dyskoncie weksli i udzielaniu kredytów budowlano-hipotecyjnych.

W Warszawie działały także filie banków akcyjnych mających siedziby w innych miastach, np. łódzkiego Banku Handlowego, który co do wielkości przeprowadzanych operacji sytuował się na trzecim miejscu w Królestwie. Założyli go w 1872 roku dwaj warszawscy bankierzy: Dawid Rosenblum i Ludwik Starkman, przy poparciu największego łódzkiego przedsiębiorcy (i pierwszego prezesa banku) Karola Scheiblera. Kapitał akcyjny wynosił 1 mln rubli i 2,5 mln rubli kapitału rezerwowego. W 1897 roku osiągnął obroty w wysokości 533 mln rubli. W tym samym roku powstała filia w Warszawie. Filie otwarto także w Lublinie i Radomiu, natomiast agentury w Kielcach, Chełmie, Zamościu i Ostrowcu. Powstanie tego banku świadczyło o wzroście potrzeb kredytowych rozwijającego się łódzkiego przemysłu włókienniczego.

Siedziba Banku Handlowego w Warszawie, zbudowana w 1874 roku, na zdjęciu ze schyłku XIX wieku...

Konkurencją dla miejscowych banków była warszawska filia rosyjskiego Banku Azowsko-Dońskiego, założonego w 1871 roku w Taganrogu. W końcu XIX wieku był to jeden z pięciu najpotężniejszych banków w Rosji. W Warszawie istniało również kilkadziesiąt domów bankowych, które należały do znanych warszawskich bankierów, takich jak Bloch i Kronenberg, Wilhelm Landau, Władysław Laski (wnuk Fraenkla), rodzina Natansonów, Adolf Peretz, Rawiczowie (Aleksander i Józef), Hipolit Wawelberg czy Juliusz Wertheim. Oprócz wymienionych funkcjonowały jeszcze pomniejsze domy bankowe, kantory bankierskie i wekslarskie.

Ważną rolę w Królestwie odgrywały dwa banki wileńskie: komercyjny Wileński Prywatny Bank Handlowy SA i specjalizujący się w udzielaniu kredytu hipotecznego Wileński Bank Ziemski SA. Pierwszy powstał w 1873 roku z inicjatywy ziemian wileńskich, wśród których najważniejszą rolę odgrywał Adam Broel-Plater. On też został pierwszym prezesem. Swój udział w powstaniu tej instytucji miał także Bloch oraz przedstawiciele dwóch rodzin przemysłowców białostockich – Moesów i Zachertów. Wśród założycieli znaleźli się Rosjanie, aby rozproszyć wątpliwości władz związane z polskim charakterem banku. Wysokość kapitału akcyjnego ustalono na 1,5 mln rubli, choć faktycznie

taką sumę osiągnięto dopiero po dwóch latach. Oddziały otwarto w Białymstoku, Dyneburgu i Kownie. Podstawowa działalność polegała na kredytowaniu działalności przemysłowej i handlowej w zakresie gospodarki drzewnej oraz przemysłu włókienniczego w okręgu białostockim. Bank przechodził trudny okres w czasie kryzysu rolnego w 1884 roku oraz poniósł znaczne straty w 1889 roku. W ramach akcji ratunkowej w następnym roku przeprowadzono operację pokrycia strat poprzez dopłacenie po 140 rubli do każdej akcji. Uratowało to bank przed likwidacją i na skutek wycofania się udziałowców niepolskich spolonizowało skład akcjonariuszy. W następnych latach podwyższano kapitał oraz, po przejściowym zamknięciu, ponownie otwarto oddziały, uzupełniając je o agentury w Homlu, Bobrujsku, Lidzie, Wilkomierzu, Kiejdanach i Orszy. Po okresie zawieszenia (lata 1887 – 1890) rozpoczęto ponowną wypłatę dywidend. W 1897 roku kapitał banku wynosił 2 mln rubli, by w 1913 roku osiągnąć 3 mln.

Wileński Bank Ziemski SA powstał w 1872 roku i funkcjonował jako instytucja kredytu hipotecznego. Pełnił funkcję towarzystwa kredytowego ziemskiego i skutecznie konkurował z rosyjskimi bankami hipotecznymi. Kapitał akcyjny początkowo wynosił 1,2 mln rubli. Podwyższano go często i w 1911 roku osiągnął poziom 10,5 mln

rubli. Bank emitował czteroipółprocentowe listy zastawne. Udzielał pożyczek do 60 proc. wartości zabezpieczenia. Przed pierwszą wojną światową wartość nieumorzonych pożyczek wynosiła 147,8 mln rubli. Pierwszym prezesem banku był Adam Broel-Plater.

Operacje bankowo-kredytowe na marginesie swej głównej działalności prowadziły również przedsiębiorstwa działające w innych dziedzinach. Mnożość tych instytucji świadczyła o ogromnym zapotrzebowaniu na takie usługi. Wpływ banków na ogólną sytuację gospodarczą zwiększał się w miarę angażowania się w operacje skupywania akcji przedsiębiorstw przemysłowych lub przyjmowania akcji w zastaw. Uzyskiwały tą drogą wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstw. Dotyczyło to nie tylko Królestwa Polskiego, ale także Rosji. ■

Literatura dodatkowa:

- A. Peretz, *Finansjera warszawska (1870 – 1925). Z osobistych wspomnień*, red. nauk. A. Podolska-Meducka;
- R. Kołodziejczyk, *Jan Bloch (1836 – 1902). Szkic do portretu „króla polskich kolei”*;
- Z. Landau, J. Tomaszewski, *Bank Handlowy w Warszawie SA. Zarys dziejów 1870 – 1995*;
- W. Morawski, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*;
- A. Żor, *Kronenberg. Dzieje fortuny*.

... i współczesnym

Bank Krajowy

Osobliwości bankowości galicyjskiej

Szeroka autonomia przyznana Galicji w ramach monarchii austro-węgierskiej dała impuls do rozwoju prężnych instytucji bankowych.

Odbył się on w nieco innych warunkach niż w zaborze pruskim i rosyjskim. Oprócz czynników zewnętrznych wpływających na życie gospodarcze determinowały go skromne zasoby kapitału, wręcz ubóstwo dużej części potencjalnych klientów systemu kredytowego, a także zróżnicowana struktura narodowościowa. Przede wszystkim jednak należy podkreślić

Ćwierć guldena austro-węgierskiego z 1869 roku, fot. Timur Lenk

swobody polityczne uzyskane po przyznaniu Galicji autonomii. Dzięki nim w bankowości galicyjskiej nie tylko mogła się pojawić instytucja finansowa o cechach banku centralnego, ale też wyraźnie widoczny był wpływ polskich instytucji politycznych na kształtowanie sektora finansowego, o czym w pozostałych zaborach nie mogło być mowy.

Ważnym systemowym aspektem funkcjonowania powstających w Galicji instytucji kredytowych stała się ewolucja stosunków monetarnych. W XIX wieku w zaborze austriackim w obiegu znajdowały się guldeny reńskie, zwane też złotymi reńskimi. Przełomem stało się przejście monarchii habsburskiej na system waluty złotej. Ustawą z 1892 roku wprowadzono nowy środek płat-

niczy – koronę, która odpowiadała połowie wartości dawnego guldena i była równa 0,32258 g złota. Mimo że na system waluty złotej w drugiej połowie XIX wieku zdecydowały się również Niemcy (1871 rok) oraz Rosja (1897 rok), tylko w Austro-Węgrzech ta fundamentalna reforma wiązała się ze zmianą obowiązującej waluty (po pierwszej wojnie światowej korona stała się walutą Czechosłowacji).

DOMY BANKOWE W GALICJI

Początki rynku kredytowego w Galicji są związane z tworzeniem domów bankowych. Były to instytucje pośredniczące w przepływie kapitału między jego posiadaczami a osobami poszukującymi środków finansowych. Domy bankowe przyjmowały lokaty, udzielały kredytów, zajmowały się wymianą walut, dyskontem weksli; prowadzący je bankierzy zajmowali się również innymi formami działalności gospodarczej, inwestując w przemysł, handel czy komunikację.

W 1862 roku we Lwowie działały 84 takie placówki, a w Krakowie było ich 44. Pierwsza – Dom Bankowy Natansohn i Kallir – powstała w latach

Złota moneta 20-koronowa z 1910 roku, fot. Timur Lenk

pięćdziesiątych XIX wieku w wolnym mieście handlowym Brody, stanowiącym przez wiele lat największy ośrodek wymiany handlowej między Austrią a Rosją. Inne ważniejsze domy bankowe w zaborze austriackim to działające we Lwowie firmy: Ozjasza Horowitza, Schellenberga, Lilien i Sokal oraz Schutz i Chajes, w Krakowie natomiast największą renomę uzyskały domy bankowe Mendelsberga oraz spółki Raczyński i Holzer.

Większe domy bankowe stanowiły łakomy kąsek dla dużych banków akcyjnych: lwowski Lilien i Sokal został w 1911 roku przejęty przez wiedeński Union-Bank, firmę Mendelsberga przejął Bank Przemysłowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, natomiast dom bankowy Schellenberga – wiedeński Merkur Bank.

WZLOTY I UPADKI GALICYJSKICH BANKÓW AKCYJNYCH

Przejmowanie domów bankowych było przejawem szerszej tendencji, w ramach której w drugiej połowie

ROTSZYLD ZNACZY BOGACZ

Rotschildowie to pochodząca z Niemiec międzynarodowa rodzina żydowska parająca się bankowością, która dorobiła się silnej pozycji w całej Europie, z tytułami szlacheckimi nadanymi w Austrii i Wielkiej Brytanii włącznie. Początki rodu sięgają 1530 roku, kiedy to we Frankfurcie nad Menem w domu z czerwonym szyldem (od czego pochodzi rodowe nazwisko – *roter schild* to po niemiecku „czerwony szyld”) osiedlił się Isaac Rotschild. W połowie XVIII wieku jego potomek Mayer Amschel założył kantor, a na progu kolejnego stulecia jego czterech synów rozpoczęło ekspansję rodziny w Londynie, Paryżu, Wiedniu i Neapolu (piąty, najstarszy, pozostał we Frankfurcie). Bracia finansowali spektakularne przedsięwzięcia: od kampanii napoleońskiej (i to po obu stronach konfliktu) po gorączkę złota w Kalifornii i Australii. Nazwisko Rotszyld – jak brzmi jego spolonizowana wersja – szybko stało się synonimem bogactwa.

M.C.

XIX wieku były one wypierane z rynku przez znacznie większe i zasobniejsze w kapitał banki akcyjne. Pierwszy taki bank powstał w Galicji w 1867 roku, jednak już pięć lat wcześniej swój oddział we Lwowie otworzył należący do Rotschildów Austriacki Zakład Kredytowy dla Handlu i Przemysłu. W latach 1867 – 1872 utworzono w Galicji cztery banki, które z założenia miały być instytucjami kredytu hipotecznego. Pierwszym był Galicyjski Akcyjny Bank Hipoteczny SA we Lwowie, który jako jedyny z powstałych wówczas instytucji finansowych przetrwał do wybuchu pierwszej wojny światowej i aż do 1910 roku nie miał konkurencji na rynku kredytu hipotecznego.

Inne banki tyle szczęścia nie miały i z czasem uległy likwidacji. Taki los spotkał Galicyjski Zakład Kredytowy Ziemi SA w Krakowie, Ogólny Zakład Rolniczo-Kredytowy dla Galicji i Bukowiny SA we Lwowie oraz Zakład Kredytowy Włościański SA we Lwowie. Spośród ośmiu założonych w tym okresie w Galicji banków akcyjnych do wybuchu wojny przetrwały zaledwie dwa.

Drugim obok Banku Hipotecznego we Lwowie stał się Galicyjski Bank dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie (pierwszy bank akcyjny w tym mieście).

Liberalne przepisy austriackie sprzyjały zakładaniu banków akcyjnych, ale pozwalały też na tworzenie instytucji słabych kapitałowo, które w obliczu trudności na rynku łatwiej ulegały zjawiskom kryzysowym. Bardzo wyraźnie na kondycji banków galicyjskich odbijały się kryzysy z lat 1873, 1890 oraz 1899. Po kryzysie 1873 roku przez dwie kolejne dekady zauważalna

stała się stagnacja w procesie kreowania nowych banków i dopiero przełom stuleci przyniósł wyraźny postęp w tej dziedzinie. W latach 1893 – 1913 powstało siedem nowych banków akcyjnych, spośród których wypada wyróżnić założone w 1910 roku banki hipoteczne – Ziemiński Bank Kredytowy SA we Lwowie oraz reprezentujący kapitał ukraiński i nastawiony na obsługę kredytową ukraińskich chłopów Ziemiński Hipoteczny Bank SA we Lwowie. Kredytu hipotecznego udzielał również w zaborze austriackim utworzony w 1841 roku we Lwowie

Frankfurcki dworzec jednej z pierwszych linii kolejowych w Niemczech, sfinansowanej przez Rotszyldów. Litografia z połowy XIX wieku

BŁOGOSŁAWIONY STEFCZYK?

Franciszek Stefczyk, urodzony w 1861 roku, z wykształcenia był historykiem. W 1889 roku przebywał w Westfalii, gdzie zapoznał się z zasadą funkcjonowania popularnych tam wiejskich kas spółdzielczych zakładanych przez Friedricha Raiffeisena. Po powrocie do kraju pracował jako nauczyciel w Krakowie, lecz szybko zdobył uznanie jako propagator kas spółdzielczych na galicyjskiej wsi

i został kierownikiem Biura Patronatu dla Spółek Oszczędności i Pożyczek we Lwowie. Dalszą działalnością na tym polu zajmował się także w odrodzonym państwie polskim; zmarł w 1924 roku. Dwa lata temu metropolita lwowski Mieczysław Mokrzycki poparł postulat wszczęcia przez Kościół katolicki postępowania beatyfikacyjnego wobec Stefczyka.

M.C.

Galicyjski Stanowy Instytut Kredytowy (później Galicyjskie Ziemstwo Kredytowe), jednak nie była to instytucja nastawiona na zysk, a dostęp do niej mieli jedynie przedstawiciele wielkiej własności ziemskiej.

Szczególną pozycję wśród banków akcyjnych Galicji zajął w roku 1910 Bank Przemysłowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, w którym połowę udziałów objął autonomiczny Wydział Krajowy, a akcjonariuszami stały się również miasta Lwów i Kraków. Bank posiadał udziały w wielu galicyjskich przedsiębiorstwach przemysłowych, a jego podstawowym celem, poza klasyczną działalnością kredytową, było popieranie rozwoju gospodarczego Galicji (zysk nie był najważniejszym wyznacznikiem skuteczności ekonomicznej banku).

Szybki rozwój galicyjskich banków w ostatnich dwóch dekadach przed wybuchem wojny przyniósł znaczące przyrosty podstawowych wskaźników obrazujących ich potencjał ekonomiczny. W 1914 roku kapitały własne galicyjskich banków akcyjnych wyniosły łącznie 61,2 mln koron, czyli były ponadczterokrotnie wyższe niż na początku lat osiemdziesiątych XIX wieku, a suma udzielonych pożyczek hipotecznych doszła tuż przed wojną do poziomu 241,8 mln koron (w 1882 roku było to 80,8 mln).

Największy galicyjski bank – lwowski Bank Hipoteczny SA – był klasyfikowany na piątym miejscu wśród wszystkich instytucji kredytowych działających wówczas na ziemiach polskich.

POWSTANIE I ROLA BANKU KRAJOWEGO

Charakterystycznym i wyjątkowym na ziemiach polskich elementem systemu kredytowego Galicji stał się Bank Krajowy dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Powstał z inicjatywy marszałka Sejmu Krajowego Mikołaja Zyblikiewicza w 1883 roku. W założeniu inicjatorów miał uzupełnić system kredytowy w Galicji, a jego publiczny charakter miał sprzyjać działaniu na rzecz dobra ogółu. Przede wszystkim chodziło o wsparcie rozwoju gospodarczego kraju oraz wypełnienie luki w zakresie kredytowania średniej i drobnej własności chłopskiej. Bank, mimo że nie miał prawa emisji banknotów, pełnił niektóre funkcje banku centralnego, wspomagając w razie potrzeby banki prywatne (przykładem uratowanie przed upadkiem w 1902 roku Galicyjskiego Banku dla Handlu i Przemysłu SA w Krakowie). Bank Krajowy udzielał też kredytu komunalnego, wspierał inwestycje komunikacyjne, z czasem wszedł również w strukturę akcjonariatu kilkunastu

Alegoria oszczędności Leonarda Marconiego na kopule gmachu Galicyjskiej Kasy Oszczędności we Lwowie

galicyjskich spółek akcyjnych (stał się m.in. inicjatorem utworzenia Pierwszego Galicyjskiego Towarzystwa Akcyjnego Budowy Wagonów i Maszyn w Sanoku). O jego znaczeniu wiele mówi jego udział w całym rynku kredytowym Galicji – w 1913 roku skupiał 30 proc. jego kapitałów, 70 proc. wkładów, 60 proc. kredytów hipotecznych oraz 33 proc. kredytu krótkoterminowego.

BANKOWOŚĆ KOMUNALNA I SPÓŁDZIELCZOŚĆ KREDYTOWA

Na system kredytowy Galicji oprócz dużych banków akcyjnych składały się również instytucje kredytu komunalnego oraz liczne, z reguły niewielkie, spółdzielnie kredytowe. Pionierem kredytu komunalnego stała się utworzona we Lwowie w 1844 roku Galicyjska Kasa Oszczędności, kolejne miejskie kasy powstawały w latach sześćdziesiątych XIX wieku (pierwsza w Tarnowie w 1861 roku, w Rzeszowie i Samborze rok później), natomiast w połowie następnego dziesięciolecia zaczęły być organizowane powiatowe kasy oszczędności (w Wadowicach w 1876 roku, kolejna w Wieliczce trzy lata później). Łącznie przed wybuchem wojny w Galicji powstały 53 kasy komunalne, w tym 27 kas miejskich oraz 24 powiatowe. Szerszy charakter ogólnokrajowy utrzymywała Galicyjska Kasa Oszczędności, a podobne aspiracje zgłaszała założona w Przemyślu w 1906 roku i będąca wyrazem ekonomicznych aspi-

racji ukraińskiego ruchu narodowego Ukraińska Szczędnicya.

Podziały narodowościowe jeszcze wyraźniej widoczne były w najbardziej upowszechnionych, dostępnych dla szerokich mas ludności, spółdzielniach kredytowych. W Galicji polskie spółdzielnie powstawały od 1864 roku, ukraińskie – od 1873 roku, a żydowskie – od 1876 roku. Początkowo tworzone według systemu Schultzego, w ostatniej dekadzie XIX wieku upowszechniły się typowo wiejskie spółdzielnie typu raiffeisenowskiego propagowane przez Franciszka Stefczyka – niewielkie stowarzyszenia mieszczące się z reguły w granicach jednej parafii. Kasy szybko stały się najdogodniejszym źródłem taniego kredytu obrotowego dla niezamożnych włościan. Przed wybuchem wojny w Galicji działało 238 polskich spółdzielni Schultzego oraz 1334 kasy Stefczyka, a także 428 spółdzielni ukraińskich i 912 żydowskich. Najbardziej zasobnymi w środki finansowe były kasy Schultzego, spośród pozostałych spółdzielni zdecydowanie najwięcej kapitałów własnych zgromadziły żydowskie związki kredytowe (41,5 mln koron w 1914 roku). Zasoby kas Stefczyka i spółdzielni ukraińskich były kilkakrotnie mniejsze, co było jednak w pełni zrozumiałe w obliczu ich niewielkiego zasięgu, niskich wkładów i adresowania oferty do ubogiej ludności wiejskiej. ■

Literatura dodatkowa:

- J. Basta, *Bankowość komunalna w Polsce w latach 1918 – 1948*; Z. Landau, *Bank Gospodarstwa Krajowego*; W. Morawski, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*; H. Nowak, *Bankowość w Polsce*, tom 1; G. Zamojski, „Pracuj i oszczędzaj”: *kasy oszczędności w Galicji w latach 1844 – 1914*.

Rzeźba Juliana Markowskiego
*Fortuna z gmachu Galicyjskiej
Kasy Oszczędności we Lwowie*

Fot. Stako/Wikimedia Commons

NAGRODY!

Wejdź na stronę www.mowiawieki.pl i dowiedz się, jak można wylosować atrakcyjne nagrody: książki i filmy.

Projekt realizowany
z Narodowym Bankiem Polskim
w ramach programu edukacji ekonomicznej

NBP

Narodowy Bank Polski